

LES MEMÒRIES MANUSCRITES DE L'ACADÈMIA DE MEDICINA DE CATALUNYA EN EL SEGLE XIX

J. CORBELLA, E. DOMÈNECH, J. M. CALBET

(Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona)

1. Introducció

La premsa mèdica sembla que s'inicià a Catalunya amb el *Semestre Médico Clínico* de Vicenç Mitjavila (1803). Les publicacions impreses, d'aparició periòdica, són bastant infreqüents gairebé durant tota la primera meitat del segle XIX pel que fa a la medicina a Catalunya. La publicació d'articles científics i de comunicacions clíniques era, per tant, escassa. Aquestes comunicacions es feien en el si d'algunes societats científiques, bàsicament les acadèmies. En el camp de la nostra medicina van tenir interès a Barcelona les que es van fer a l'Acadèmia Mèdico Pràctica i a les Junes Literàries del Col·legi de Cirurgia. Unes poques es van publicar, però la majoria van quedar en els arxius de les institucions i, al cap dels anys, no hi eren totes.

L'Acadèmia Mèdico Pràctica de Barcelona va publicar un primer volum de memòries l'any 1798. Després, només es publicaren alguns treballs esparsos i, amb una certa constància, les sessions inaugurals que tenien una memòria de secretaria i permeten seguir la vida de la institució. Però les memòries científiques quedaven manuscrites i arxivades. Per facilitar la tasca de recerca del material, abundós en nombre de comunicacions, però bastant migrat científicament, l'Acadèmia de Medicina de Catalunya ha emprès la tasca de relligar aquestes memòries i donar-ne un primer catàleg. Els trets més importants d'aquest conjunt de memòries són:

1. El nombre és de més de 750, distribuïdes al llarg del segle XIX i es relliguen en més de cent volums.

2. Un nombre considerable, sobretot a la segona meitat del segle, responen a la convocatòria dels premis de l'Acadèmia.

3. Hi ha una gran varietat de temes, però els més freqüents són els relatius a les epidèmies i a la patologia infecciosa. Destaquen les relatives a còlera, verola, tuberculosi, tifus i, de manera més genèrica, les epidèmies i les diverses formes de febres.

4. Són una font relativament interessant de referències biogràfiques dels acadèmics a través de les sessions necrològiques.

5. Destaca l'elevada proporció de metges que presenten treballs procedents de llocs allunyats de Catalunya. En aquest sentit, l'Acadèmia té una obertura més gran que en el segle XX. Els subdelegats de medicina dels partits eren corresponents de l'Acadèmia i, amb una certa freqüència, enviaven notes sobre fets d'interès sanitari. També hi ha un nombre elevat de treballs procedents d'altres llocs de la península, sobretot en el cas d'epidèmies, o per tractar problemes professionals. Àdhuc, unes poques vénen de les Filipines per optar a premis sobre epidèmies i també alguns procedeixen de països europeus.

6. Durant els primers quaranta anys del segle XIX són, juntament amb les sessions del Col·legi de Cirurgia, la font més important per a l'estudi de la nostra producció mèdica en forma d'articles.

2. Un antecedent: el primer volum de 1798

En el darrer terç del segle XVIII, l'Acadèmia tenia una vida bastant activa, situada en un ambient cultural on hi havia alguns motors importants. Aquest període és molt dinàmic a la nostra cultura. L'activitat de l'Acadèmia, sense esser excessiva, era relativament fèrtil, tot i que sovint tenia les seves dificultats, personals i econòmiques principalment. Però amb tots els entrabancs, i amb limitacions, cap a finals del segle XVIII, imprès a Madrid, es va poder aplegar un volum molt gruixut de memòries. Té un total de 720 pàgines (LXIV + 656) i 29 comunicacions i comentaris sobre aquestes memòries.

Sense fer l'anàlisi detallada d'aquest volum, que no és la intenció d'aquesta comunicació, hem de remarcar que ja hi trobem les característiques que definiran les memòries del XIX. Així, trobam un discurs inaugural, el de Jaume Bonells (p. 1); treballs enviats optant a premis, com els de Francesc Piguillem de Puigcerdà, o Ramon Ballester de Mallorca, sobre el mal de barretes o tètanus (pp. 483 i 519); treballs procedents de fora de Catalunya, com el de Francesc Domenech Amaya sobre les taràntules, (p. 132); observacions clíniques de Catalunya, com les de Josep Pasqual des de Vic (pp. 173 i 291); referències a epidèmies, com les de Roses i Ulldecona (pp. 384 i 378); treballs acadèmics, com els de Salvà, Mitjavila, Casals, Balmes i altres. A finals del XVIII hi ha, doncs, a Barcelona, una base cultural que facilita la vida d'institucions que recullen treballs científics i àdhuc tenen la possibilitat de publicar-los. Això canviarà amb els trasbalsos polítics i socials de començaments del XIX, principalment amb la guerra del francès i les seves conseqüències.

3. Les memòries del segle XIX

En canvi, la gran majoria de les memòries del segle XIX van quedar inèdites, guardades en els armaris i calaixos de l'Acadèmia. Només algunes van sortir, bé en alguna revista, com va esser *La Abeja Médica*, just cap als anys de meitat de segle, o en els fulletons que recollien les sessions inaugurals. Però la majoria van quedar adormides. Tampoc no eren d'una qualitat excessiva, però són el batec de la nostra realitat. En farem una visió de conjunt, remercant-ne els aspectes que creiem més ininteressants, i sense entrar en el contingut de cadascuna.

El conjunt aplega 765 memòries que estan distribuïdes en 112 volums relligats. Inicialment, del segle XIX sense poder-ne precisar la data, ens han quedat 13 volums de memòries manuscrites, amb un total de 338 memòries i un conjunt de lligalls relativament ordenats amb totes les altres. Actualment, totes les memòries trobades s'han relligat en volums, seguint unes certes afinitats, inicialment per tema i per època i algunes en raó de les dimensions dels fulls manuscrits. Cal dir també que hem inclòs algunes memòries esparses que eren del segle XVIII, les quals no tenien volum suficient per fer-ne un catàleg independent i, en cap moment, trenquen la unitat del conjunt. Les més nombroses són les cinc de Simeó Lligoña, metge de Sant Feliu de Guíxols, entre els anys 1777 i 1787, principalment de tipus clínic.

Hi ha, a més, un altre conjunt de memòries que tenen prou unitat i volum per si mateixes per formar un grup separat i que seran objecte d'un altre catàleg específic fet amb un criteri diferent, el qual és el de les Topografies Mèdiques que en el seu temps van esser prou importants i que queden fora d'aquest comentari.

4. La procedència. Els corresponents

Moltes d'aquestes memòries vénen de fora de Barcelona i, a vegades, fins i tot de fora de Catalunya. Això indica un corrent important d'obertura a persones que treballaven i, per tant, tenien el material d'observació lluny de la seu física de l'Acadèmia. Precisament per enfortir aquest fet, l'Acadèmia tenia dotats premis per optar als quals era fàcil concursar-hi des de fora. Aquest és el cas del ben conegut premi del Dr. Salvà i Campillo descrivint alguna epidèmia observada. També els premis de topografies mèdiques, els quals ja hem assenyalat que no són objecte d'aquesta comunicació. En aquesta visió global, en remarcarem alguns trets indicatius i alguns col·laboradors actius:

1. El doctor Antoni Bosch i Cardellach, de Sabadell, va enviar, entre els anys 1801 i 1820, nou memòries a l'Acadèmia. Dues, que són de fet la mateixa, tracten de

l'epidèmia de febre groga de Cadis de l'any 1800. Altres dues, en llatí, tracten sobre *De affectione catarrhoso-epidemica...* que es van patir a Sabadell. Altres dues són sobre brots de verola, observats a Bràfim el 1787 i a Sabadell el 1803. I encara n'hi ha una sobre la gota, la traducció d'un text de Johann Peter Frank feta ente 1799 i 1804, i una última sobre el dejuni dels vells.

2. El doctor Magí Berdós i Blasco fou un metge militar que envià, entre 1830 i 1839 sis memòries des de les seves diverses destinacions. Sovint eren observacions clíniques concretes, curtes i precises.

3. Un particular interès tenen les memòries enviades, entre els anys 1837 i 1851, per Tomàs Sunyer, metge de Roses. N'hi ha dotze, tot i que sembla que n'havia enviat més, com a mínim dinou fins el 1851. És un corresponent important de l'Acadèmia. La majoria tracten d'observacions concretes d'epidèmies, principalment a Roses, on ell vivia.

4. Un altre corresponent actiu, del qual es conserven deu comunicacions, és el doctor Josep Faura i Canals, que exercí molts anys a l'Hospitalet de Llobregat, on era cridat com a metge. Les seves observacions clíniques són prou interessants. Formà part del grup de *La Abeja Médica*, on es recullen també algunes de les seves comunicacions.

No ens allarguem més en aquest punt, tot i dir que alguns corresponents de l'Acadèmia feien activament la seva tasca.

5. Endèmies i epidèmies

La font més abundosa de treballs, des del punt de vista de la seva temàtica, és l'estudi de les diverses manifestacions de la patologia infecciosa que constituïa de fet el nucli de més volum de tota l'activitat mèdica. El premi més important de l'Acadèmia aleshores estava destinat precisament a l'observació d'alguna epidèmia. Molts treballs, encara que s'adrecin cap un altre tema, tenen referències a fets relacionats amb la patologia per contagi, però ara remarcarem només els de tema estrictament contagiós. D'una manera inespecífica, amb l'enfocament genèric de les febres o de les epidèmies, tenim més de cinquanta memòries en cadascun dels dos apartats.

Amb una intenció més específica, el fet contagiós que fou causa d'un nombre més alt de comunicacions fou el còlera. Hi ha 51 memòries sobre aquest tema, de les quals la major part, 20, estan relacionades amb el brot de 1833, tot i que, amb una intenció preventiva, ja hi ha algun escrit una mica anterior. Aquesta fou la primera gran epidèmia de còlera a Europa i va alarmar greument les autoritats sanitàries que no coneixien el flagell contra el que havien de lluitar i quedava el malson de la pesta negra i els seus estralls durant uns quants segles. El còlera, com la pesta, venia d'Àsia i això

era una causa més de la por. Devers una dotzena de memòries es dediquen a les epidèmies de 1855 i de 1885. Aquesta té probablement una repercussió inferior a l'Acadèmia que al carrer, on l'afer Ferran va sensibilitzar molta gent. Però aleshores l'Acadèmia ja no era el lloc més fàcil per tractar el tema, perquè la premsa mèdica ja havia arribat al primer lloc entre els mecanismes de comunicació científica. Així, una revista com la *Gaceta Médica Catalana* és una font d'informació molt més rica. Els papers s'havien canviat perquè ja havíem assolit un considerable grau de maduresa en l'evolució de la nostra medicina.

De seguida vénen les memòries sobre altres epidèmies. Així, en trobem 33 dedicades a la verola, a part d'altres a la vacuna; 27 a la febre tifoide; 29 a les febres intermitents, que porten la majoria al paludisme, tot i que hi ha altres denominacions; 19 a la tuberculosi; 12 a la sífilis i al xarampió i altres. Amb tot, hem de dir que aquestes xifres no són absolutes, perquè referències a aquests temes se'n troben també, a vegades no gaire indirectament, a altres comunicacions.

6. Els premis de l'Acadèmia

Ja els hem esmentat com a font important de recepció de treballs i d'enriquiment de la participació forana. Aquest és un punt important per les acadèmies, que no poden quedar en cap moment tancades en si mateixes. Durant el segle XIX els premis importants de l'Acadèmia van esser dos. El primer era el del doctor Salvà i Campillo, dotat per aquest acadèmic l'any 1791. No es va conèixer el nom del seu creador fins després de la seva mort l'any 1828. Inicialment, s'atorgava com a premi una medalla d'or d'una unça. El primer guanyador, el 1792, fou Francesc Llansol, que va fer la descripció d'una epidèmia de febres tercianes, observada a Alzira. El treball es publicà en el primer volum de memòries de 1798. Alguns anys els premis tenien molts concursants, altres anys no s'adjudicaven, i altres hi havia accèssits. En tot cas, trobam una considerable vitalitat.

El segon premi important era el de Topografies Mèdiques, que ha estat una notable font de memòries per a l'Acadèmia. Consta com a primer premiat, el 1854, el doctor Francesc Arró, amb una topografia mèdica de Barcelona. De fet, no són comunicacions petites, sinó monografies extenses, algunes de les quals es van publicar com a llibre. Àdhuc, actualment, de tant en tant, es reedita, per algun organisme local, alguna de les velles topografies, com les de Vilaseca o de Castellar del Vallès. Més endavant es va dotar també el premi Garí, amb una primera adjudicació, només accèssit, l'any 1881. En conjunt, aquests premis eren una font de recepció de memòries en el segle XIX i ajudaven a mantenir la vitalitat de l'Acadèmia. Encara avui, i des d'altres punts de vista, són una font important d'estudi.

Un altre punt d'un cert interès són les memòries generals dins de la pròpia Acadèmia. Es tracta dels textos de sessions inicials de curs, algunes de recepció d'acadèmics, amb la seva resposta corresponent, o de sessions necrològiques. Una certa proporció, més alta que en altres grups, va ésser publicada després, però s'ha conservat el manuscrit. Són el reflex parcial de la vida de la institució.

7. Valoració del conjunt

La comunicació científica s'ha fet, al llarg del temps, de moltes maneres. Un dels sistemes, fèrtil durant molts d'anys, ha estat la presentació de memòries a les societats científiques. Aquesta ha estat una de les funcions importants de les acadèmies. Més trad, van passar a un primer pla, a Catalunya ja a la segona meitat del segle XIX, els articles a revistes científiques, a cada època amb el seu estil, i encara més trad, i coexistent amb això, les comunicacions a congressos. Avui la situació és molt fluida i les noves possibilitats tècniques ens faciliten el coneixement del que es fa. També hi ha una quantitat més gran d'informació. Amb aquesta visió d'avui fóra difícil valorar el que han significat les memòries, per força manuscrites, que hi ha als arxius de les acadèmies.

Pel que fa a la medicina catalana del Principat, hem d'insistir que la font més important per conèixer la producció científica, pràcticament a tota la meitat del segle XIX, són aquestes memòries de l'Acadèmia de Medicina i del Col·legi de Cirurgia. Aquest és el seu valor actual, i de la seva consulta i anàlisi en podem obtenir informació per avaluar el nivell de la nostra medicina d'aleshores.